

До 210-річчя фармацевтичної освіти: експонати Музею історії фармації України

Започаткування вищої фармацевтичної освіти на Харківщині сягає 1805 р., коли було відкрито Харківський імператорський університет. У цьому ж році Вчена рада медичного факультету отримала право проводити іспити на одержання фармацевтичного звання та присвоєння за їх результатами ступенів гезеля (аптекаряського помічника), провізора та аптекаря. У 1812 р. на базі хімічної лабораторії університету було відкрито фармацевтичну лабораторію, завдяки чому студенти мали можливість отримувати знання з фармації, фармакогнозії, судово-медичного аналізу та фізіологічної хімії.

Протягом 1812–1815 рр. лабораторією завідував її засновник М. П. Болгаревський, один з найкращих молодих науковців університету (викладав фармацію). Вже у 1813 р. для лабораторії було придбано майже на 100 карбованців різноманітних інструментів та посібників. Лабораторія отримувала меценатські дарунки, так, у 1814 р. для неї було замовлено залізну відбивну піч. В дарунок від почесного наглядача училищ Брянського повіту Мальцова лабораторія дістала кришталевий та скляний посуд для проведення дослідів, вартість якого складала 63 карбованці сріблом. Великий внесок у матеріально-технічний розвиток лабораторії зробив професор Є. С. Гордієнко.

За статутом Харківського університету в 1837 р. було відкрито кафедру лікарського речовинослів'я, фармації та лікарської словесності (в 1859 р. її було поділено на кафедру фармації та фармакогнозії і кафедру фармакології).

З 1860 р. в лабораторії активно проводилися заняття з аналізу мінеральних та органічних речовин, фармацевтичної хімії, токсикологічні дослідження, а з 1865 р. лабораторія використовувалася для викладання фізіологічної хімії студентам-медикам. Деякі з них під керівництвом викладачів займалися науковими дослідженнями

в галузі судової хімії.

З середини 1880-х років у лабораторії регулярно стали проводитися заняття з фармації та фармакогнозії для студентів медичного факультету, було значно розширено програму практичних занять фармацевтів, які слухали лекції для отримання звання провізора.

На 1903 р. фармацевтична лабораторія мала свою бібліотеку, в якій було 346 томів книг, 1029 різноманітних приладів, гербарій, фармакогностичну колекцію, чотири колекції мікроскопічних препаратів, дві мінералогічні колекції і дві колекції фармацевтичних препаратів. У 1908 р. майно лабораторії оцінювалося в 11269 карбованців.

Високий професійний рівень викладання фармацевтичних дисциплін у першій половині XIX ст. був досягнутий завдяки видатним ученим, які працювали в університеті, насамперед, це стосується професорів Ф. І. Гізе, Є. С. Гордієнка, Я. М. Громова, Г. Г. Корритарі.

Починаючи з 1860-х років значне місце в навчальному процесі посідали практичні і лабораторні заняття. В цей час прилади й препарати фармацевтичної лабораторії стали частіше використовуватися, в тому числі, для демонстрації дослідів на лекціях медичного факультету.

Для практичних занять з фармації та фармакогнозії відводилося по одній годині на тиждень. При цьому студенти поділялись на групи в 25 чоловік, кожна з яких працювала у визначений час, оскільки навчальна кімната лабораторії за площею була досить невеликою.

У 1883 р. були видані нові «Правила испытання медицинских, ветеринарных и фармацевтических чиновников», за якими для отримання звання аптекарського помічника та провізора необхідно було прослухати дворічний теоретичний курс лекцій зі спеціальних дисциплін і скласти державний іспит. Така система підготовки фармацевтів існувала до 1920 р.

До сьогодні збереглися унікальні експонати, що висвітлюють історію фармацевтичної освіти у XIX – на початок XX ст., серед яких особовий фонд першого ректора Харківського фармацевтичного інституту, професора М. О. Валяшка; фармацевтичний посуд XIX ст.; фотографії перших професорів і студентів-фармацевтів; і навіть частина гербарію фармацевтичної лабораторії.

Іменний фонд Миколи Валяшка створено завдяки сину видатного науковця та фундатора фармацевтичної освіти — Олексія Миколайовича Валяшка, який передав до музею цілий ряд документів, що належали його батькові.

У фонді представлені, в першу чергу, діловодна документація та документи особового характеру. Крім того, до нього входять деякі публікації з наукового доробку М. О. Валяшка та його фотографії [1].

До діловодної документації належать, передусім, документи, пов'язані з науковою та навчальною діяльністю М. О. Валяшка в Харківському імператорському університеті. Серед них картки з обліку кадрів, інструкції що до закордонних відряджень та звіти про них, рапорт до фізико-математичного факультету Харківського імператорського університету з пропозиціями що до покращення системи викладання фармацевтичних наук та інші.

Ці документи дають дослідникові змогу детального вивчення періоду життя вченого, пов'язаного з Харківським університетом.

Друге місце в іменному фонді М. О. Валяшка за кількісним показником займають документи особового походження, в першу чергу, автобіографії вченого, написані для надання до відділів кадрів навчальних закладів, в яких він працював. Усі варіанти автобіографії написані досить розгорнуто, їх об'єм коливається від 6 до 8 сторінок. Серед них є як надруковані на друкарській машинці, так і написані власноруч.

Характерною рисою автобіографій є те, що в них особа автора знаходиться в центрі розповіді. Автобіографії становлять особливу цінність, оскільки в них багато таких деталей громадського життя й життя автора, яких ми не можемо зустріти в інших джерелах. Ось чому при відсутності автобіографій багато дечого в житті тієї або іншої варті уваги особи нам не завжди ясно.

Крім автобіографій М. О. Валяшка, до представлених в його фонді особових документів належать спогади сучасників про його життя та діяльність. Це спогади сестри Миколи Овксентійовича та його колеги провізора Дубінки. У цих джерелах більше, ніж в інших, міститься інформації про особисті стосунки, а також про різноманітні сфери суспільного буття.

Іменний фонд М. О. Валяшка Музею історії фармації України є досить репрезентативним, і вже став основою для ґрунтовного дослідження біографії видатного науковця, яким стала кандидатська дисертація Володимира Фесенка, захищена у 2014 р. [6].

На увагу заслуговують унікальні ваги, розміщені в першому експозиційному залі музею, на яких працював Микола Валяшко. Ці ваги могли зважувати до сьомого знаку після коми, тобто, як кажуть, «з точністю фармацевта». Для порівняння відзначимо, що сучасні електронні ваги можуть зважувати що найбільше до четвертого знаку після коми.

В експозиції музею розташовано також кілька фотографій перших професорів і студентів-фармацевтів, серед яких, в основному, знімки студентів-провізорів для випускних альбомів (зокрема, світлини випусків 1908 та 1912 років), а також колективні знімки викладачів та завідувачів кафедр.

До одиниць зберігання, що висвітлюють діяльність фармацевтичної лабораторії, належить аптечний посуд та частина гербарію, що збереглася з дорадянських часів. Посуд, датований ХІХ ст., дійшов до нас завдяки професорам університету, які передали його в дарунок музею з власних колекцій. Частина гербарію фармацевтичної лабораторії тривалий час зберігалася на кафедрі фармакогнозії НФаУ, а у 2011 р. керівництво кафедри передало її до музею.

Загалом, в фондах Музею історії фармації України представлено понад 50 одиниць зберігання, що відображають історію розвитку фармацевтичної освіти в місті Харкові в дорадянський період. Безперечно, всі вони пов'язані з діяльністю викладачів та співробітників медичного факультету Харківського імператорського університету, його спеціалізованих кафедр та лабораторій. І це свічить про сталість наукових та освітніх традицій в фармацевтичній освіті нашого міста, яка веде свій родовід від найстрашного університету України, відкритого у 1805 р. в місті Харкові.

Примітки

1. Музей історії фармації України. — Ф. 1. Валяшко М. О. Од. зб. 1.
2. Валяшко М. О. До 140-річчя з дня народження: Бібліогр. покажч. — Харків, 2011. — 48 с.
3. Історія Національного фармацевтичного університету: люди, події, факти / За заг. ред. В. П. Черниха. — Харків, 2005. — 624 с.
4. Історія фармації України / Р. В. Богатирьова, Ю. П. Спіженко, В. П. Черних та ін. — Харків, 1999. — 799 с.
5. Медицинский факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905). — Харьков, 1906. — 471 с.
6. Фесенко В. Ю. Життя та науково-педагогічна діяльність професора М. О. Валяшка (1871–1955 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.07 / В. Ю. Фесенко. — Харків, 2014. — 21 с.